

**INSON QADRINI YUKSALTIRISHDA YANGI KONSTUTSIYA –
BENAZIR QADRIYAT KO‘ZGUSI**

Shamshiyeva Vazira Abdivaliyevna

Jizzax davlat pedagogika
universiteti Tadqiqotchisi

Annotatsiya: Mazkur maqola inson qadrini yuksaltirishda jamiyatda demokratik tamoyillarning ro‘yobga chiqarishning o‘ziga hos hususiyatlari hamda inson qadrini ulug‘lashda qadriyatlarni o‘rni haqida bo‘lib, muallif, inson va uning jamiyatdagi o‘rni, ijtimoiy munosabatlarda o‘ziga xos darajalarga ega bo‘lishi, uning ehtiyojlari va manfaatlarini, qadr-qimmatini haqida fikr yuritadi.

Kalit so‘zlar: Inson qadri fuqorolik jamiyati, ijtimoiy davlat, ijtimoiy manfaatlar, taraqqiyot strategiyasi, demokratik tamoyillar, inson huquqlari, inson manfaatlarini.

So‘ngi yillarda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli demokratik islohatlar, shiddati hamda keng qamrovi bilan dunyoga yuz tutmoqda. Jahon hamjamiyati tomonidan yurtimizda olib borlayotgan islohatlar haqida so‘z ketganda Yangi O‘zbekiston degan iborani tilga olnayotgani, albatta mamlakatimizdagi o‘zgarishlarga munosib bahodir. Bugun Yangi O‘zbekiston jahon maydoniga kuchli salohiyat, munosib obro‘ e‘tibotga ega bo‘lgan, har tomonlama obod farovon mamlakat sifatida e‘tirof etilib, uning nufuzi tobora ortib bormoqda. Bugun yurtimizda inson qadri, erkinligi, baxt –saodati, teng huquqligni ta‘minlash insoniylikning barcha tamoyillarni yuzaga chiqarish uchun barcha shart-sharoitlar yaratilgan.¹¹⁵ Mamlakatimizda “Inson qadri uchun” degan ezgu tamayilni ro‘yobga chiqatish, Konstutsiya va qonun ustivorligi, har bir fuqoroni tinch va havsiz xayot kechirishni ta‘minlash amalga oshirilayotgan islohatlarning tub mohiyatini tashkil etadi va davlatimiz siyosatda muhim ahamiyatga ega. O‘zbekiston xalqi yuksak insoniy maqsadlar bilan, barqaror taraqqiyot, mustahkam tinchlik va farovon hayotga ershish, adolat hamda ekinlik tamoyillarga asoslangan demakiratik jamiyat barpo etish yolda bormoqda. Komil ishonch bilan ta‘kidlash lozimki, yurtimiz dunyo hamjamiyatning barcha ma‘rfiy davlatlari singari umumbashariy qadriyatlar qaror topadigan, inson qadri va huquqlari e‘zozlanadigan hamda bezavol ta‘minlanadigan davlat idoralari va ma‘nsabdor shaxslar xalq manfaaatlariga sadoqat bilan xizmat qiladigan, tom ma‘noda inson qadrini yuksaltirishga alohida e‘tibor qaratilmoqda.

Dunyoning eng oliy ne‘mati betakror hilqati insondir. Aha shu haqiqatdan kelib chiqib, insonlarning iltimoiy turmush uchun zarur va foydali bo‘lgan, ularning rivojlanshi uchun xizmat qiladigan, saroit yaratadigan barcha predmet hamda voqeyliklar qadriyat sanaladi. Atrofimizni qurshab turgan narsalar - ashyolar, insonlarning ularga bildiradigan munosabati bilan belgilanadi. Tabiiyki, insonlarning manfaat va ehtiyojlarni qanoatlantirishga

¹¹⁵ Saitkasimov A. Fuqarolik jamiyatini barpo etishda ijtimoiy sohani innovatsion qonuniyatlari. Falsafa fanlari doktori dissertatsiyasi avtoreferati. – Samarqand, SamDU, 2019

xizmat qiladigan intilish va maqsadlarni ro'yobga chiqarishga ko'maklashadigan ne'matlarga ijobiy, e'zozli munosabat bo'ladi.

Jamiyat hayotida mavjud turli –tuman qadiriylarni ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, huquqiy, diniy, milliy, ma'naviy mazmunidagi qadiriylarga ajratish mumkin. "Qadiriya" iborasi insonga, jamiyatga nisbatan berilib ta'riflanganda muayan ma'noga ega bo'lshi, aniq mazmun kasb etishi mumkin. Zero qadiriya deganda, insoniyatga xizmat qiluvchi, uning ehtiyoj va manfaatlarni qondiruvchi jamiki moddiy hamda ma'naviy ne'matlar tushuniladi. Albatta, hech bir buyum yoki voqeylik inson va uning ehtiyojlardan alohida olib talqin etilganda biron-bir qadir-qimmatga ega bo'maydi. Inson shaxsini ulug'lashdek axloqiy, chuqur madaniy qoida O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining bir qator moddalarda ham o'z ifodasini topgan. Jumladan Asosiy qonunimizning 13- moddasida shunday deyiladi: "O'zbekiston Respublikasida demokratiya umuminsoniy prinsiplarga asoslanadi, ularga ko'ra inson, uning hayoti, erkinligi, qadir-qimmati va boshqa huquqlari ajralmas huquqlari oliy qadiriya hisoblanadi"¹¹⁶.

Demokratik huquq va erkinliklar Konstitutsiya va qonunlar bilan himoya qilinadi. Konstitutsiyaning bayon etilish tili unda qo'llanilgan iboralar ham milliy madaniyatning bevosita ifodasi va mahsulidir. Unda o'zbek xalqining ko'p asirlik tarxii taraqqiyot davomida shakillangan va sayqal toptirilgan madaniy qadiriylari, axloqiy fazilatlar, tarxii va milliy a'nanalari, sharqona donaligi va tafakkur xazinasi durdonalarni o'zida mujassam huquqiy ifodasini topgan. Jahoda misilsiz madaniyat, tarix, siyosat, va fiqx yodgorliklari hisoblanmish "Temur tuzuklari" Navoiy "Xamsasi", "Boburnoma", "Zafarnoma" va boshqa manbalarning mazmuni Konstitutsiya matnga singdirilishi tahsinga loyiq va bu bilan fahirlanishimiz joizdir.¹¹⁷

Asosiy qonunimizda insonparvarlik, vatanparvarlik, itimoiy adolat, milliy g'urur, sahovatpeshalik bag'rikenglik kabi ko'plab qadiriylar Abu Ali Ibin Sino, Abu Nasir Farobiy, Alisher Navoiy, Mirzo Ulug'bek, Sharafiddin Ali Yazdiy, Nizomiddin Jalolii, Abdurazzoq Samarqandii, Burxonidin Marg'ilonii, Boborahim Mashrab va boshqa ajdodlarimiz asarlardagi durdona fikrlar bilan hamohangdir.

Uyg'onish davri (rennessans) davrida insonparvarlikning bosh tamoyili "Inson hayotning qadrini dunyodagi jamiki ne'matlar birgalikda tashkil etadigan qiymatga tenglashtirib bo'lmaydi" degan g'oya qaror topdi. Yani inson olamning benazir xilqati, bebaho ne'mati ekanligini anglash iltimoiy ongning mulkiga aylandi. Bunday yondashuv, bunday g'oya va talqin dastlabki konstitutsiyalardagi huquqiy va axloqiy talablarda o'z ifodasini topdi.

Hozirgi zamon konstitutsiyalardagi insoning yashash huquqi, shu jumladan hali tug'ilmagan, lekin tug'lish haqida darak berib turgan insonning ham huquqlari xususida g'amxorlikni ifodalovchi normalar, o'lim jazosini

¹¹⁶ Mirziyoyev Sh.M. Millii taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. –Toshkent: O'zbekiston, 2017. –B. 11.

¹¹⁷ . Qodirov A., Narbayeva T. va boshq. Aziz va yagonamsan jonajon O'zbekistonim. –Toshkent: Muharrir nashriyoti, 2018. –B. 65. –B. 14. S.56.–B. 14. S.56.

cheklashga qaratilgan intilishlar o'sha insonparvarlik a'nalarni davom etayotganini bugungi yorqin namoyishidir.

Uyg'onish davri markaziy g'oyasi - inson qadir-qimmatni himoya qilish, har bir shaxsning ichki salohiyati, iqtidori va butun imkoniyatlarni rivojlantirishdir. Mazkur g'oyalar zamonaviy konstitusiyalarning ajrlmas tarkibiy qismiga aylangan. Masalan, Germaniyaning Asosiy qonunda quydagi qoida e'lon qilnadi. "Har kim o'z shaxsini ekin rivojlantirish huquqiga ega, chunki u boshqalarning huquqini buzayapdi va konstitusiyaviy tuzumga yoki axloqiy qonunga qarshi bormayapdi." (2-modda, 1-qisim). Dunyoda mavjud konstitusiyalarning barchasi ularni ijod etgan xalqning, millatning siyosiy tafakkuri, ma'naviyati va madaniyatga uzviy bo'liqdir. Har bir konstitutsiya o'z mazmunida jamiyatning millatning ma'naviy-madaniy qadriyatlarini uning tarixan shakillangan a'nalari, urf-odatlarini va xusiyatini aks etiradi. Xuddu shu ma'noda O'zbekiston Respublikasining Yangi konstitusiyasi ham xalqimiz tabiatiga xos barcha ma'naviy-madaniy qadriyatlarini, axloqiy fazillatlarini mujasam etgan. Ayni vaqtda, Konstitusiyaning o'zi o'zbek milliy madaniyatning mahsuli, uning tarkibiy qismidir.

Yangilangan Konstitutsiya O'zbekiston jamiyatining evolyutsion rivojlanishidan kelib chiqayotgan hayotiy zarurat bo'lib, bu ish mamlakat, millat va xalq sifatida keyingi qadamlarimizni aniqlab olishimiz uchun g'oyat ahamiyatli masala, adolatli jamiyat qurish yo'lidagi ulkan qadamdir. Tariximizda ilk bora O'zbekiston – ijtimoiy davlat, deb belgilandi. Ya'ni, insonga e'tibor hamda g'amxo'rlik – davlat va jamiyatning eng asosiy burchi ekani mustahkamlandi.

Konstitutsiyada kambag'allikni qisqartirish, bandlikni ta'minlash, ishsizlikdan himoya qilish bo'yicha davlat o'ziga qator yangi majburiyatlar olishi belgilandi. Umuman davlatning ijtimoiy sohadagi majburiyatlari bilan bog'liq Konstitutsiyadagi normalar 3 barobarga ko'paytirildi.¹¹⁸

Xususan, Konstitutsiyada har kimning uy-joyli bo'lish huquqi belgilandi. Ushbu normaning amal qilishi har bir fuqaro, jumladan, yosh oilalarning o'z boshpanasiga ega bo'lishini ta'minlab, kishilarning hayotdan rozilik darajasini oshiradi. Eng muhimi, oxirgi besh-olti yilda ijtimoiy davlatning asosiy talablari amalda qo'llanildi, xususan Iqtisodiy taraqqiyot va kambag'allikni qisqartirish vazirligi tashkil etildi, "Monomarkaz"lar faoliyati yo'lga qo'yildi, "Temir daftar", "Ayollar daftari" va "Yoshlar daftari" tizimlari tashkil etildi. Ishlayotgan pensionerlarga pensiyalar 100 foiz to'lanishga o'tildi.

Ijtimoiy davlatga xos yondashuvlar ta'lim sohasiga oid ko'plab modda va normalarda ham o'z ifodasini topdi. Ta'lim va ilm-fanga oid normalar qariyb 2 barobarga oshdi.

Jumladan, fuqarolarning oliy ta'lim muassasalarida davlat granti hisobidan o'qish huquqi qat'iy belgilab qo'yildi.

Ma'lumot tariqasida aytish mumkinki, 2017 yilgacha oliygohlarda o'qish uchun davlat grantlari soni faqat qisqarib kelgan bo'lsa, oxirgi olti yilda bu boradagi ahvol butunlay o'zgardi. Grantlar soni 2 baravar ko'payib, 40 mingtaga etdi. Magistratura

¹¹⁸ Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. –Toshkent: O'zbekiston, 2017.

uchun esa 5 baravar ko'paydi. Asosiy qonunda fuqarolarning bepul boshlang'ich kasb-hunarga o'qitilishi ham belgilandi.

Nogironligi bor bolajonlarimizga o'z tengdoshlari bilan bir xil ta'lim olishi uchun barcha sharoitlarni yaratish ko'zda tutildi. Shuning uchun, bunday imkoniyatlar inklyuziv ta'lim sifatida Konstitutsiyaga kiritildi. Bu shunday nuqsonlarga ega bolalarimizning yakkalanib qolmasligi, jamiyatning to'laqonli a'zosi sifatida shakllanishi va kamol topishi uchun muhim kafolatdir.

Konstitutsiyada davlatning o'qituvchilar sha'ni va qadr-qimmatini himoya qilish, ularning ijtimoiy va moddiy farovonligi, kasbiy jihatdan o'sishi to'g'risida g'amxo'rlik qilish majburiyati kuchaytirildi. Bu qoidalar mamlakatimizdagi 685 ming nafardan ortiq o'qituvchilarning professional o'sishi hamda ijtimoiy va moddiy qo'llab-quvvatlanishi ularning jamiyatdagi ijtimoiy maqomi, obro'sini yanada oshirishga xizmat qiladi.

Oliy ta'lim tashkilotlariga akademik erkinlik, o'zini o'zi boshqarish, tadqiqotlar o'tkazish va o'qitish erkinligi huquqi taqdim etildi. Konstitutsiyamizga ushbu normaning kiritilishi professor-o'qituvchilar va talabalarning o'quv jarayonidagi mustaqilligini ta'minlashga xizmat qiladi. Jumladan, keyingi yillarda ko'plab nodavlat oliy o'quv yurtlari ochildi, xorijiy universitetlar filiallari soni ortdi, 41 ta davlat oliy o'quv yurtiga akademik va moliyaviy mustaqillik berildi.

Yana bir muhim yangilik – davlat oilaning to'laqonli rivojlanishi uchun ijtimoiy, iqtisodiy, huquqiy va boshqa shart-sharoitlar yaratishi konstitutsiyaviy mustahkamlandi. Ushbu normaning kiritilishi jamiyatimizda oila mustahkamligi va mo'tabarligini barqaror ta'minlashga xizmat qiladi.

Endi farzandlar tarbiyasi, ularga ta'lim berish, barkamol voyaga etkazish ham ota-ona majburiyati sifatida belgilandi. Bolaning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ta'minlash hamda himoya qilish, uning jismoniy, aqliy va madaniy jihatdan to'laqonli rivojlanishi uchun eng yaxshi shart-sharoitlarni yaratish esa davlatning burchi sifatida belgilandi.

Konstitutsiyada har kimning mehnati uchun hech qanday kamsitishlarsiz hamda mehnatga haq to'lashning belgilangan eng kam miqdoridan kam bo'lmagan tarzda adolatli haq olish huquqi kafolatlandi. Mazkur normaning Konstitutsiyada belgilanishi fuqarolarning ish haqlari miqdori shunchaki emas, aynan ularning munosib turmush kechirishini ta'minlashda, pirovard natijada aholi turmush darajasini yaxshilashda va mamlakatimizda ijtimoiy adolatni ustuvor qadriyatga aylantirishda muhim ahamiyatga ega.

Xulosa o'rnida atganda yurtimiz taraqqiyoti yo'lda oldimizga qo'yilgan ulug'vor maqsad va g'oyalarni amalga oshirish, Yangi O'zbekistonni barpo etish va Uchunchi Rensanisa poydevor qo'yish, Vatanimiz taraqqiyoti, xalqimiz farovonligi va baxt-saodati yo'lda olib borlayotgan islohatlar davomiyligidan dalolat beradi

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. –Toshkent: O'zbekiston, 2017. –B. 11.
2. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. –Toshkent: O'zbekiston, 2017.

3. Saitkasimov A. Fuqarolik jamiyatini barpo etishda ijtimoiy sohani innovatsion qonuniyatlari. Falsafa fanlari doktori dissertasiyasi avtoreferati. – Samarqand, SamDU, 2019.

4. Qirg‘izboyev M. Fuqarolik jamiyati: nazariya va xorijiy tajriba. -Toshkent: Yangi asr avlodi, 2006.

5. Qodirov A., Narbayeva T. va boshq. Aziz va yagonamsan jonajon O‘zbekistonim. – Toshkent: Muharrir nashriyoti, 2018. –B. 65. –B. 14. S.56. – B. 14. S.56.

6. Odilqoriyev X. Konstitusiya va fuqorolik jamiyati .-Toshkent ,2002